

„a legszebb énekű veréb...”

BODOR BÉLA: CODEX RESCRIPTUS, PALIMPSZESZTEK KÖNYVE

Bodor Béla kötete előszavában így határozza meg a palimpszeszt fogalmát: „azoknak a kéziratoknak a neve, melyekben az eredeti szöveget gondosan kivakarták, vagy átragasztották, hogy a helyébe másikat lehessen írni.” Ennek az eljárásnak nyilvánvalóan az volt az oka, hogy egykor az írások hordozó anyagát esetenként értékesebbnek tartották, mint azt, ami rajtuk volt. A palimpszeszteket tehát olyan kánon igénye hívta életre, amely eltörölte a korábbi. A *Codex Rescriptus* azonban teljesen másféle kánonképzési elveket követ: éppen ezért a cím is félrevezető. A kötet ugyanis úgy fest, hogy a páros oldalakon idegen szerzők versei találhatóak, míg a páratlanokon ezek Bodor-átirata, vagyis a könyv verseinek fele idegen tollból származik. Valójában Bodor Béla nem fölülírja a korábbi szövegeket, hanem olyanokat válogat, amelyeknek a margójára jegyzetelhet. Éppen ezért az átírással nem eltöröl, hanem a korábbiból új kánont létesít vagy legalábbis új hangsúlyokat hoz létre benne.

Ennek a létesítésnek van néhány jellegzetessége: mindenekelőtt az, hogy emlékezete csupán a magyar romantikáig terjed, korábbi verseket nem idéz meg. Berzsenyi *Közelítő tele* és átirata nyitja a kötetet, majd egyre később született alkotások és másolataik következnek. A nyitó versek elégikus hangja a könyvecske többi saját készítésű darabjában is tovább rezeg, hiszen a legtöbb Bodor-költemény valamiféle értékvesztéséről panaszskodik. Van azonban némi feszültség a „palimpszeszt technika” és a romantikában gyökerező kánon újraírása között, hiszen ez a posztmodern poétikai eljárás éppen a romantika előtről származik. Nem véletlen, hogy a magyar irodalomban az a Kovács András Ferenc honosította meg, aki a manierista költészet értő kutatója, és Rimay imitatív eljárásait átgondoltan alkalmazza az ezredfordulón Balassi versein éppúgy, mint Arany Jánoséin vagy József Attiláéin. Bodor Béla írásművei valójában nem a posztmodern költészet felől gondolják újra a magyar líra néhány alkotását, hanem a modernség alkonyának távlatából. A kötet második jellegzetessége ugyanis az, hogy kánonjának közepében Petri György áll. Nem is elsősorban Petri poétikája, hanem sokkal inkább stílusa: nyelvi és politikai stílusa. A *közelítő tél* átiratában például a nyelvi értelemben vett stiláris jellegzetességek Petri útszéli modorát tükrözik („Süppedt rönkfapadon morc kamionsofőr / trónol, vézna leány guggol a lába közt, / fázós, csutkahajú; hántja le a gönceit... / Hadd csak, szopni fogol, picim.” 11.), politikai értelemben pedig a leszakadó társadalmi rétegek elesettségét együttérzően szemlélő baloldali hagyományokat. Az elégikus hang és a nyers modor különös ötvözete a kötetben olykor bizarr képeket szül („A láthatár mint disznóhányadék.” 53.; „összeráncolt tarkójú / vénhedt tarmajom ágyának s húgyának melegével lábszárán / tápáskodik reggel s ittasan pislog sötét odújában” 35.), amelyek esztétikai hatása abból fakad, hogy feszültségben állnak a korábbi költők mívesen megformált so-
rival.

A „palimpszeszt technika” nem csupán arról árulkodik, hogy milyen szöveget és milyen elvek alapján kanonizál Bodor Béla kötete, hanem arról is, hogy milyen közegeken keresztül kapcsolódik a magyar irodalomhoz. A hazai költészet Bodor számára írott formában hagyományozódik. Azt is mondhatjuk, hogy jó szem van a lírához, füle azonban kevésbé. Ennek legékesebb példája Babits *Esti kérdésének* átírata. Babits verse egyetlen gyönyörű körmondat. Szépsége abból fakad, hogy a költői szó kettős karakterét – zeneiségét és nyelviségét – egyszerre hagyja érvényesülni. A versben a nyelvtani és ritmikai egységek hol feszültségben, hol békességben hullámoznak együtt, míg a zárlat retorikus kérdésében nyugvópont-ra jutnak. Az *Esti kérdés* tehát szóbeli előadásra született, dallamának varázsa az eleven emberi hangban zendülhet csak meg. Bodor szövege azonban küllemre hasonlít csupán Babitséra – leírva ez is egyetlen mondat, hiszen a végén található csupán pont. Akkor azonban, amikor megpróbáljuk fölolvasni, már az első néhány sornál hallhatjuk, hogy a mű erre alkalmatlan: nem egyetlen körmondat, mivel tagolatlan, és éppen ezért meg sem zendíthető. A gondolat- és zárójelekkel tűzdelt írás keresztülgázol a ritmus kényszerű kötelmein, mintha a költészet zeneisége csak legyőzendő közegellenállást jelentene, mintha a dallamos emberi szó nyomait le akarná vakarni az érvelő nyelv számára tisztogatott papírról. Akár a költemény önértelmező helyének is tekinthetjük a következő részletet: „– peron kövére tolt ovális tükör, / a tócsán DRÁZSKEZS vibrál fénybetűkből –” (27.). Ahogy Szekszárd nevét is csak a tükörben olvashatjuk DRÁZSKEZS-nek, ám soha sem hallhatjuk így ejteni, úgy Babits *Esti kérdését* is csupán megfordításaként olvashatjuk Bodornál, ám nem hallhatjuk benne visszhangozni.

A kötet legtöbb műve ironikusan viszonyul azokhoz a szövegekhez, amelyeknek a margójára kerül. Ez az ironia különösen élesen mutatkozik meg Pilinszky *Panasz* című költeményének paródiájában. Bodor Pilinszky esetében képeit ellentétébe fordítja, gúny tárgyává teszi („*Mintha egy égbolt madár közeledne.*” 56. – „*Mintha felhőnyi vakond közeledne.*” 57.). Ez az ironia azonban nem csupán esztétikai játék, hanem ideológiai harc nyomait is mutatja. Bodor Béla istentagadó haragja trágár gúnyjal csúfolja meg Pilinszky legszebb sorait is („*Temess a karjaid közé, / ne adj oda a fagynak, / ha elfogy is a levegőm, / bívásom sose lankad.*” 56. – „*Tarts meg, kérlek, még állva itt, / ne ránts magadhoz, árnyék. / Hadd fütse át az életet / a benntartott okádék.*” 57.). Ennek az ideológiai erőszaknak azonban poétikai következményei is vannak. A *Panasz* talányos szépsége részben abból fakad, hogy egyszerre lehet monológként és egy meghíusult párbeszéd két feleként is értelmezni. Amennyiben monológ, annyiban egy ember panasza, amennyiben azonban a meghíusult párbeszéd két fele, annyiban első három strófája az embert kereső Isten, második három strófája pedig az Istenét kereső ember zokszava. A második lehetőség akkor hathat magasztosan olvasójára, hogyha fölismeri a verset nyitó képben az *Apokrif* kezdő sorait, és ráébred arra, hogy ez milyen további gondolati távlatokat nyit meg, nem csak a *Panasz* című vers, hanem a *Harmadnapon* kötet, illetve *Utószavának* értelmezésében is. Bodor azonban már az első strófában dönt: a vers csak monológ lehet, csak az emberi szólam szólalhat benne meg és csak az Istentől való elhagyatottság érzését panaszolhatja el. No de kinek? Ady *Istenhez hanyatló árnyékában* állítja azt Uráról, hogy „létlenül is leglevőbb”. Akkor

ugyanis, amikor azt mondja valaki egy másiknak, hogy az nem is létezik, már a megszólítás által is tételezi. Ez a tételező megszólítás pedig lényegesen erősebb, mint a tagadó állítás. Bodor Pilinszky-paródiájának is van megszólítottja, az „árnyék”, ez az árnyék pedig akár még Isten is lehet. Ha azonban úgy olvassuk a költeményt, hogy benne egy ember az Úrhoz szól, az elszegényíti a Pilinszky művet, ha pedig úgy, hogy valaki máshoz, egyszerűen tagadja azt. A megszólított tagadása azonban – mint láttuk – nem egyszerűen paradox, hanem szükségszerűen kudarc.

Nem minden költőelődde szemben ennyire erőszakos azonban Bodor. Petrivél szemben természetesen rendkívül előzékeny. Meglepő azonban, hogy néhány valóban erős hatású, de Petritől nagyon eltérő gondolkozású költő nyelvezetének is milyen hajlékonyan enged a *Codex Rescriptus*. Kosztolányi Dezső és Weöres Sándor egy-egy versét például úgy írja át Bodor Béla, hogy mesterségbéli tudásról és szépérzékéről egyaránt tanulságot tesz. Kosztolányi *Lecsuklik minden pilla most...* kezdetű versének palimpszesztjét a következő sorokkal indítja: „Álmodtam egy szót: „rőzsebolt”. / Lement a nap. Tán fönn se volt.” (29.). Ez az öncélúnak tetsző szójáték távol áll a szavak szépségét ritkán érzékelő Petritől éppúgy, mint követőjétől, Bodor Bélától is. A Kosztolányi-palimpszeszt azonban szinte dalra kel, Bodor mesterével gyönyörűen zenél együtt, és olyan kellemes hangzású művet hoz létre, ami talán még Kosztolányi számára is *füllolaj*nak hatna – márpedig ő szerette ezt a szót. Hasonlókat mondhatunk Weöres *Posta messziről* című versének átiratáról is. Ezeket a műveket olvasva óhatatlanul fölsejlik bennem az érzés, hogy Bodor Béla lírája más hangon is szólhatna, ha a lírikus engedné. A mesterségbéli tudás és érzékenység nyilvánvalóan megvan hozzá, vélhetően más, világszemléleti okok tartják távol Bodort az említett szerzőktől. Úgy vélem azonban, hogy az a hajlékonyság, amivel az átiratok alkalmazkodnak Kosztolányi, Weöres vagy Kormos nyelvezetéhez, nem csupán Bodor tehetségét dicsérik, hanem legalább ennyire a költőelődökét. Olyan markáns stílust teremtettek ugyanis, amely képes még az ideológiai ellenérzéseket is legyőzni. És éppen ez a szépség egyik feladata: esztétikai hidat verni az ideológiai szakadékok fölé, hogy megérthessük azt is, akivel nem értünk egyet, hogy együtt érezhessünk azzal is, akitől szívünk idegen.

A kötet talán legszebb költeményét Bodor Béla azonban úgy írja meg, hogy elődjétől tökéletesen elszakad. Tandori Dezső „Tandori Dezső” *A leszámolás, 1-14-ig* című versét szinte csak ürügynek használja a költemény, hiszen egyedül a szonettformát őrzi meg belőle. Pedig ez az önfelszámoló műalkotás izgalmas lehetőségeket rejt még magában, többek között Petri *Delphoi* jóságával is külön kis párbeszédet folytat, amely nem szükségszerűen zárt, így Bodor csatlakozhatott volna hozzá. Ám a „Τον λογον αυτου – a nyelvet magát” kezdetű költemény nem ezt teszi: a kötet kicsinyítő tükröként az eleven szó és a holt betű viszonyáról értekezik. És úgy vélem, ez a vers magyarázatot ad arra is, hogy mi fűzi olyan szorosán Bodor Bélát Petrihez: nem a stílus és nem a politika, hanem sokkal inkább a bölcselkedő hajlam. Az érvelés eleganciája iránt érzett esztétikai természetű rajongás. Bodor Béla ugyanis ebben a költeményben valóban palimpszesztet hoz létre: törli Tandori művét, helyére pedig olyasmit ír, aminek semmi köze nincs hozzá, ám annál több van saját új kánonához. Bodor itt írásművészetének filozófiai indíttatású,

ám mégis költői jellegű analízisébe fog és felismeri: „A szó szól.”, ám „Egy kínos részlet van:”, mégpedig az, hogy „némán, συγγραμματα-ként örökli / a legszebb énekű veréb – Platón / a kőről kőre csobbanó Igét.” (73.). Nem nehéz észrevenni azt, hogy Bodor iróniája itt nemesebbé válik és önmagára irányul: ő az, aki szüngerammata-ként örökli az eleven szóból származó hagyományt, ő az, aki a *Phaidrosz* elejéről ismert „kisded liget”-ben már nem leli Szókratészt, azt a filozófust, aki nem írt, csak beszélt.

A kötetre tekintve mindezek után elmondhatjuk, hogy az nem palimpszesztek könyve, legalábbis abban az értelemben, ahogy a kifejezés az előszóban meghatározatik. A palimpszeszt ugyanis eszerint inkább a felejtés, mint az emlékezés művészete. Bodor Béla azonban nem törli költőelődjei műveit, hogy helyükbe saját költeményeket írjon, hanem gondosan összegyűjti azokat és margójukra jegyzetel. Ezáltal pedig egy meglévő kánon keretein belül marad, amelynek csupán a hangsúlyain módosít. A *Codex Rescriptus* éppen ezért filológiai ihletettséggel rendelkező könyvecske: egyrészt textológiai munka, amely gondosan egybegyűjti és ápolja a korábbi ritka és értékes szövegeket, másrészt kritikai, amely jegyzeteli és értelmezi azokat. Kivételt talán csak a *Τον λογον αυτων...* kezdetű költemény jelent, ám ez meg a kötet egészének értelmezésére vállalkozik, így simulva bele kritikaként a mű egészébe. Mindezekből pedig nyilvánvalóvá válik, hogy Bodor Béla inkább filológus, mint poéta, de olyan jó filológus, akinek a munkája versenyre kél a költészettel – közülünk ő a legszebb énekű veréb. (*animus*)

KOVÁCS BÉLA LÓRÁNT

A szimpátia örvénye

ACSAI ROLAND: KÉT ÉG SATUJÁBAN

Acsai Roland negyedik verseskötete a reprezentáció új útjait járja be. Az újdonság épp úgy vonatkozik a költői eljárás lényegére, mint a kötet – mint vizuális értékekkel is bíró tárgy – interreferenciális viszonyaira: a versek ugyanis lapról lapra Acsai Varga Vera akvarell képeivel váltakoznak. A *Két ég satujában* reprezentációja tehát nemcsak a mindenkori olvasónak tartogat novumot, de a mindenkori olvasó-nézőnek is. S noha az illusztrált vers a kortárs hazai lírában sem ismeretlen jelenség, itt feltétlenül többről van szó, mint pusztán 'egymáshoz rendelésről', mint a tipografikus struktúrában eleve kibomló, szöveg és kép közt szinte szükségszerűen létrejövő referenciális viszonyrendszerrel. Az Acsai-házaspár kötetében az érték elsősorban az interreferenciális viszonyok sokrétűségének a megteremtésében van, a „szinoptikusságnak” a megformálásában, mely vers és kép, nyelvi és vizuális reprezentáció analógiáit messze a megjelenített tárgyon (a téma azonosságán) túl tudja megmutatni. A hagyományos retorika szóhasználatával élve ezek a versek és képek, illetve ezek együttműködései, különösen emlékeztetések lehetnek az antropomorf ábrázolás metaforáira, képrendszerére, misztikus attitűdjeire érzékeny ol-